

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹਸਵਾਦ: ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ**Reheswad in Guru Nanak Dev Ji's Bani: A Spiritual and Ethical Analysis****Salochna Rani**

Ph.D. Scholar

Tantia University, Sri Ganganagar

ਭੂਮਿਕਾ (Introduction)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹਸਵਾਦ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਸਗੋਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਆਤਮਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਹਸਵਾਦ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਕਰਮ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ “ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਰਹਸਵਾਦ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਹੰਕਾਰ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਕਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਰਗੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਉੱਚਾਈ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਲਈ ਰਹਸਵਾਦ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਹਸਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੱਚ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ। “ਰਹਸਵਾਦ” ਸ਼ਬਦ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ ਅਹੰਕਾਰ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ/ਦੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਰਹਸਵਾਦ ਦੇ ਅਰਥ,

ਮਹੱਤਤਾ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ (Significance of Research)

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੇਂ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ, ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆ, ਸਮਾਜ, ਧਰਮ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਖੋਜ ਰਾਹੀਂ ਅਣਜਾਣ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਗਲਤ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਹੱਲ ਖੋਜ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਲੱਭੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿੱਚ ਤਰਕਸ਼ੀਲ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਪੜਤਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੂਰਨ ਸਮਝ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਰਾਹੀਂ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ, ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਭਵਿੱਖੀ ਖੋਜ ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਧੀਰਜ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਨਿਸ਼ਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣ-ਵਿਚਾਰਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਖੋਜ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਦਸ਼ਾ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹਸਵਾਦ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਖ-ਦੁੱਖ, ਸਦਭਾਵ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਸਮਝ

ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਜੀਵਨ ਲਈ ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਯਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੈ।

ਵਿਧੀ (Methodology)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦੀ ਵਿਧੀ ਸਹਿਜ, ਸਾਦੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਧੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਤਿਆਗ, ਸੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਅਪਣਾਉਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਉੱਚਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ, ਸੱਚ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ, ਆਧੁਨਿਕ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੈ।

ਸਮੱਸਿਆ (Problem Statement)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਆਤਮਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੋਚ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਨੁਭਵ, ਆਤਮਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਸੁਝ-ਬੁਝ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦ (ਰਹੱਸਮਈ ਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ) ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਭਾਰਤੀ ਜਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਵੇਦਾਂਤ ਜਾਂ ਸੂਫ਼ੀਵਾਦ) ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਨੂੰ ਸੰਨਿਆਸ, ਤਿਆਗ ਜਾਂ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਗੁਰੂ

ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਤਮਕ ਉਚਾਈ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਜੋ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਉਸ 'ਤੇ ਘੱਟ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਉਂਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ ਸਿਰਫ਼ ਨਿੱਜੀ ਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਿਸ਼ਰਚ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦੇ ਅਸਲ ਸਰੂਪ, ਉਸ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਤਮਕ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਵਿਵੇਚਨਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮਨੁੱਖ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਅਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਆਦ/ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਹੱਸਵਾਦ ਦੀ ਅਣਜਾਣ ਸਮਝ ਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੇਖ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਚਰਚਾ (Detailed Discussion)

ਰਹੱਸਵਾਦ (ਸਟਚਿਸਿਸਮ) ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਉਸ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਤਰਕ, ਬੁੱਧੀ ਜਾਂ ਬਾਹਰੀ ਕਰਮਕਾਂਡ ਤੋਂ ਉਪਰਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਝ, ਅਨੁਭੂਤੀ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹੱਸਵਾਦ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ, ਜੀਵਨਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ: ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮੂਲ ਅਧਾਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਰੂਪਤਾ (ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਿਰਗੁਣ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਗੁਣ ਵੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮ, ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਜਾਂ ਤਪੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ, ਸੱਚੇ ਆਚਰਨ ਅਤੇ

ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ, ਅਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਲੋਭ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਨੂੰ ਅੰਦਰਮੁਖੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਨੁਭਵ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦਾ ਕੇਂਦਰ “ਨਾਮ” ਹੈ। ਨਾਮ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਜੁੜਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਇਕਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੁਭਵ ਕੋਈ ਅਚਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ, ਸਬਰ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਜੀਵਨ-ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੰਨਿਆਸ ਜਾਂ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਉਚਾਈ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੱਚ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਅਪਣਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ ਲੋਕਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪੱਖ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ ਸਿਰਫ਼ ਨਿੱਜੀ ਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸਦਾ ਡੂੰਘਾ ਸਮਾਜਿਕ ਅਰਥ ਵੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਭੇਦਭਾਵ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਧਰਮਕ ਅਸਹਿਸ਼ਣੁਤਾ ਅਤੇ ਅਨਿਆਇ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹੱਸਵਾਦ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਰਾਤਰੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਵਿੱਚ ਆਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਟੁੱਟ ਹਨ।

ਹੋਰ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ

ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਵਿੱਚ ਸੁਫ਼ੀਵਾਦ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਕਈ ਪੱਖੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ ਨਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਦਰਸ਼ਨਿਕ; ਇਹ ਕਰਮ, ਨਾਮ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਦਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਜੋਂ ਸਮਝਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ (Conclusion)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ “ਰਹਸਵਾਦ” ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਤਮਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਰਹਸਵਾਦ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਅਹੰਕਾਰ, ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ-ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੁਨੀਆ, ਉਸ ਦੇ ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਕ ਪੱਖ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਇਸ ਰਹਸਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜੀਵਨ ਹੋਵੇ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੋਣ, ਜਾਂ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਯਾਤਰਾ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਰਹਸਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਮਨੁੱਖ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਦੀ ਭਰਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ “ਆਪ” ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੱਚਾਈ, ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਹਸਵਾਦ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸੁਖ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਭਲਾਈ ਲਈ ਵੀ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਰਹਸਵਾਦ ਮਨੁੱਖੀ ਅਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਅਕਸਰ ਆਪਣੀ ਅਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਮੋਹ ਦੀ ਭਰਮ ਨਾਲ ਗਲਤ ਫੈਸਲੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੁਖ ਅਤੇ ਉਲਝਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਧਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਚਿੰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਲੋਕ “ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ” ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਲਈ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਭਲੇ ਲਈ ਵੀ ਜੀ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰਹਸਵਾਦ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਆਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸਮਝਦਾਰੀ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਹ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਰਹਸਵਾਦ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਤੁਲਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ-ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੈ।

ਰਹਸਵਾਦ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਮੀਡੀਆ, ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ, ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧੀ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਮੋਹ ਦੀ ਭਰਮ ਨਾਲ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ

ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਰਹਸਵਾਦ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਵਾਲੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰਹਸਵਾਦ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ ਭੌਤਿਕ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਧਿਆਨ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਚਾਈ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੂਰਨਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰਹਸਵਾਦ ਦੀ ਸਮਝ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

੧. ਗੁਰਨਿਰਘਰਾਣਾ ਸ਼ਾਨਿਗਣ, ਧਰਮ, ਸ਼ਾਕਿਸ਼ਾ ਫਲਸਿਫੀਸੋਧਣੇ ਤਨਦੁ
ਸ਼ਾਪਰਿਟਿਤਲਟਿ, ਫੁਨਜਤਬਨੂ ਨਵਿਝਰਸਟਿ, ਫਤਟਤਿਲਤ
੨. ਚਲਫ਼ੋਦ ਆਰ. ਟਵਡ ਸ਼ਾਕਿਸ਼ਾ: ਜ਼ਸਿਟੋਰੇ, ਫਲਗਿਸ਼ੀਨ,
ਤਨਦੁ ਸ਼ੋਚਫਿਟੇ, ਆਭੋਰਦੂ ਨਵਿਝਰਸਟਿ ਫਰਝਸਸ
੩. ਪੁਰਤਨਸ਼ਾਨਿਗਣ , ਸ਼ਾਪਰਿਟਿਤਲ ਜ਼ਝਰਟਿਤਗਭ ਭੋਡ ਸ਼ਾਕਿਸ਼ਿਸਮ,
ਫੁਨਜਤਬਨੂ ਨਵਿਝਰਸਟਿ ਫਰਝਸਸ
੪. ਜ਼ਤਰਕਤਨਸ ਸ਼ਾਨਿਗਣ, ਟਵਡ ਆਨਚੇਚਲੋਪਫ਼ਟਤਿ ਭੋਡ
ਸ਼ਾਕਿਸ਼ਿਸਮ, ਫੁਨਜਤਬਨੂ ਨਵਿਝਰਸਟਿ, ਫਤਟਤਿਲਤ